

UMUMIY O'RTATA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING KREATIV KOMPETENTLIGI KOMPONENTLARI

Isroilova Navbahor Nurillo qizi,
Samarqand shahar 10-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi Informatika va matematika fani o'qituvchisi,
O'zbekiston

Annotatsiya. Ta'limdagi har bir o'quv predmetini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarda ushbu fanning o'ziga xosligi va mazmunidan kelib chiqib, shu sohaga oid aniq kompetensiyalar ham shakllanadi.

Kalit so'zlar: bilim, ko'nikma, malaka, ijodkorlik, ta'lim, tarbiya.

КОМПОНЕНТЫ ТВОРЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕЙ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Исраилова Навбахора Нурилло кизи,
Преподаватель информатики и математики общеобразовательной средней школы № 10 г. Са-
марканда, Узбекистан

Аннотация. В процессе освоения каждого учебного предмета в образовании у студентов формируются специфические компетенции, относящиеся к этой области, исходя из уникальности и содержания этого предмета.

Ключевые слова: знания, умения, компетентность, творчество, образование, воспитание.

COMPONENTS OF CREATIVE COMPETENCE OF GENERAL SECONDARY SCHOOL STUDENTS

Navbakhora Nurillo-kizi Israilova,
Teacher of computer science and mathematics, secondary school No. 10, Samarkand, Uzbekistan

Abstract. In the process of mastering each academic subject in education, students develop specific competencies related to this area, based on the uniqueness and content of this subject.

Keywords: knowledge, skills, competence, creativity, education, upbringing

KIRISH. O'quvchilarning kompetentligi uchun asosiy komponentlar ta'lim, ma'naviyat, ijtimoiy qobiliyat va amaliyotlardan iborat bo'lishi mumkin. Bu komponentlar o'quvchilarni kasb etishda katta ahamiyatga ega. O'quvchilarning ma'naviyat taraqqiyoti, fikriy va muammolarni hal qilish qobiliyatlari, ijtimoiy aloqalarni rivojlantirish va o'zlarini amaliy ravishda namoyish etishga tayyorlashganligi, ularni yengilishsiz va samarali muhitda faol ishtirok etishga tayyorlashda muhim bo'lgan asosiy faktorlar hisoblanadi.

ASOSIY QISM. Kompetensiyaga asoslangan yondashuvga asoslangan ta'lim o'quvchilarda mustaqillik, faol fuqarolik, tashabbuskorlik, o'z faoliyatida ommaviy axborot vositalari va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanish ko'nikmasini, kasb-hunarni ongli ravishda tanlash, sog'lom raqobat va umumiy madaniy ongni rivojlantiradi. Inson o'z hayotida shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va kasbiy munosabatlarga kirishishi, jamiyatda o'z o'rnini egallashi, oldida turgan muammolarni hal qilishi, eng muhimi, o'z sohasi va kasbi bo'yicha raqobatbardosh bo'lishi zarur [1].

«Kompetensiya» va «kompetentlik» tushunchalarini tavsiflashda quyidagi holatlarga alohida e'tibor beriladi:

- bilimlarni amalda qo'llash;
- shaxsning tarbiyasi, xususiyatlari, fazilatlarini;
- amaliy faoliyatga tayyorgarlik ko'rish chorasini;
- muammolarni hal qilish va amaliyotda zarur natijalarga erishish qobiliyati;
- shaxsning kasbiy faoliyatini ta'minlaydigan bilim, ko'nikma, malakaning yaxlitligi;
- faollashtirilgan (amalga kiritilgan) ta'lim majmui;
- bilim, tajriba;
- shaxsning maqsadli hissiy irodasi [2].

Bundan tashqari, ta'limdagi har bir o'quv predmetini o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarda ushbu fanning o'ziga xosligi va mazmunidan kelib chiqib, shu sohaga oid aniq kompetensiyalar ham shakllanadi. Kompetensiyaga asoslangan ta'lim o'quvchilardan bilim, ko'nikma va malakalarni alohida shakllantirmasdan, ularni har tomonlama egallashni talab qiladi. Shunga ko'ra, o'qitish usullari ham o'zgaradi. [3].

Kompetensiya - bu talabani ma'lum bir sohada samarali faoliyat ko'rsatishga tayyorlash uchun oldindan belgilangan ijtimoiy ehtiyoj. Kompetensiya ko'p qirrali va bir nechta talqinlarga ega. Kompetensiya talabani tegishli kompetensiyalarni egallashidir. Kompetensiya - bu talabani shaxsiy fazilatlarini va uning

faoliyat sohasida to'plagan minimal tajribasi. Kompetensiya - bu talabning shaxsiy fazilatlarini (bilimlar, ko'nikmalar, qobiliyatlar, qobiliyatlar) va belgilangan ijtimoiy va shaxsiy sohadagi faoliyatda to'plagan tajriba bilan belgilanadi.

Kompetensiyalarni ta'lim kompetensiyalaridan farqlash kerak. Ta'lim kompetensiyasi o'quvchining kelajakdagi to'liq hayotidagi faoliyatini modellashtiradi. Masalan, inson ma'lum bir yoshga etgunga qadar ma'lum kompetensiyalarni qo'llay olmaydi. Lekin bu ularni talabada shakllantirish mumkin emas degani emas. Bu holda biz ta'lim kompetensiyasi haqida gapiramiz. Masalan, o'quvchi maktabda fuqarolik kompetensiyasini o'zlashtirsa, maktabni tugatgandan keyin undan to'liq foydalanadi. Shunga ko'ra, bunday kompetensiyalar o'quv davrida o'zini ta'lim kompetensiyalari sifatida namoyon qiladi [4].

Talabalarning turli kompetensiyalarini tahlil qilish ularda ijodiy yo'nalishga ega ekanligini ko'rsatadi. Ijodiy kompetensiyalarga "tajribadan foydali ma'lumot olish", "muammoni hal qilish", "oldingi va joriy voqealar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash" va "yangi yechimlarni topish" kiradi. Shu bilan birga, sanab o'tilgan ko'nikmalar talabning faoliyati va tajribasi, bilim, ko'nikma va qobiliyatlarining umumiylikni aks ettirmaydi. Kompetensiya - kompetensiyalarni qo'llash uchun zarur bo'lgan minimal tajriba. Buni talabalarni tayyorlashga qo'yiladigan talablarni shakllantirishda, shuningdek, o'quv jarayoni va darsliklarni loyihalashda esdan chiqarmaslik kerak [2].

O'quvchilarning kompetentligi ko'nikma komponentlarga ega bo'lishi mumkin:

1. Ilm-fan bilimlari: O'quvchi, tanlangan soha yoki fanlar bo'yicha bo'lgan bilimlarga ega bo'lishi lozim.

2. Texnologiya bilan tanishish: So'nggi texnologiyalardan foydalangan holda, axborotni izlash va undan foydalanish qobiliyatlari.

3. Iqtisodiy bilimlar: Moliyaviy, iqtisodiy tushunchalarga ega bo'lishi va shaxsiy moliyaviy huquqlarini boshqarish qobiliyatini rivojlantirishi.

4. Ijtimoiy-taraqqiyotga qiziqish: O'zining jamiyatdagi o'rinini tushunishi, ijtimoiy murojaat qilishi va jamiyatdagi yangiliklarni kuzatishi.

5. Tahlil va muhokama qobiliyati: Ma'lumotlarni to'plash, o'rganish va ularga tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishi.

6. Islomiy ma'naviyat: Qadr-qimmat mazmuni bilan islomiy ma'naviyatga ega bo'lishi.

7. Ta'lim tizimi bilan ishlash qobiliyati: O'quvchilar darslarda faol ishtirok etish, jadvalni yaxshi boshqarish va o'z vaqtlarini samarali foydalanish qobiliyatlarini rivojlantirishi.

Ijodkorlik odatda tasviriy va sahna san'ati kabi o'quv dasturlari sohalari bilan bog'liq bo'lsa-da, u har bir maktab fanida o'z o'rniga ega. Bu o'rta maktabning dastlabki yillaridan boshlab, o'quvchilar o'z fanlari bo'yicha bilim va ko'nikmalarga asos soladigan va ularning qiziqishlari qayerda ekanligini aniqlayotgan, keyingi yillarga, o'tkazish, umumlashtirish va bir qator strategiyalarni ishlab chiqadigan talabalarga to'g'ri keladi, baholash uchun ma'lumot olish yoki imtihonlarda yuqori baholarga erishish ehtimoli ko'proq.[5]. Bundan tashqari, biz bilamizki, o'qituvchining darsda turli xil pedagogik yondashuvlardan foydalanishi o'quvchilar uchun yaxshi natijalarga olib kelishi mumkin.[6]. O'z ijodiy qobiliyatlarini namoyish etadigan o'qituvchilar o'quvchilarni o'zlarining ijodiy sayohatlarini ko'proq ishonch bilan o'rganishga undaydilar.

Ijodkorlik umumiy deb hisoblanishi mumkin bo'lgan muayyan munosabat va ko'nikmalarga ega bo'lsa-da, ijodkorlikning turli mavzularda namoyon bo'lishida aniq farqlar mavjud. Birinchidan, ijodkorlik fanga xos bilim va ko'nikmalarga juda bog'liqdir.[12] Matematikada tanqidiy fikrlash qobiliyatlari kontekstual, kognitiv va amaliy jihatdan ingliz tilidagi tanqidiy fikrlash qobiliyatlaridan farq qiladi. Aynan shuning uchun ham o'qituvchilar ijodkorlik to'g'risida yoki ijodkorlik uchun o'rgatishda o'rgatilayotgan ijodiy kompetensiyani fan sohasida talab qilinadigan bilim va ko'nikmalar bilan bevosita bog'lashlari kerak. Ikkinchidan, biz motivatsiya va ijodkorlik, xususan, ichki motivatsiya o'rtasida kuchli bog'liqlik mavjudligini bilamiz, garchi biz odamlar hayotining har bir qismida bir xil darajada motivatsiya qilinmasligini bilamiz[7]. Xuddi shu narsa maktab fanlariga ham tegishli.

Talaba bir fan bo'yicha yuqori motivatsiyaga ega bo'lishi mumkin: ular ko'p ishlaydi, tavakkal qilishga va o'z fanining malakasini rivojlantirish uchun yangi narsalarni sinab ko'rishga tayyor. Biroq, ular boshqa mavzuda sezilarli darajada kamroq motivatsiyaga ega bo'lishi mumkin va shuning uchun ijodiy bo'lish ehtimoli kamroq. O'qituvchilar so'raydigan asosiy savollardan biri - muayyan yosh va bosqichlarda o'quvchilardan qanday darajadagi ijodkorlik kutilishi mumkinligi. Javob shundaki, ko'pchilik o'qituvchilar allaqachon bilishgan, lekin buni hech qachon rasmiy ravishda tushuntirishga majbur bo'lmagan.[8]

Sinfda ijodkorlikni targ'ib qilish: ijodkorlik bilan, haqida va uchun o'rgatish O'rta maktab sinfida ijodkorlikka ikki xil yondashuv mavjud. Birinchidan, ijodkorlik bilan o'qitish. Bu o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan pedagogik yondashuvni anglatadi. Ijodkorlikni modellashtirish talabalarga ular uchun bu mumkinligini ko'rsatishning yuqori samarali usuli hisoblanadi. Misol uchun, darsni faqat raqamli vositalar yoki faqat analog vositalar yordamida o'tkazishni tanlashingiz mumkin. Siz jismoniy muhitni manipulyatsiya qilishingiz mumkin. Yuqori samarali usullardan biri 360 graduslik sinf xonasini yaratish bo'lib, unda sinfning

to'rtta devoriga oq doska yoki qog'oz qo'yiladi va o'quvchilardan guruh har bir devorga o'rganishni istagan bitta savolni yozishlari so'raladi. Bu stolda oddiy juftlikda o'tirgan talabalarga qaraganda ancha xilma-xil guruhni yaratadi. Jismoniy muhitni manipulyatsiya qilishning yana bir ijobiy natijasi uning ijtimoiy muhitga ta'sir qilishidir. Yuqoridagi misolda o'sha sinfda ilgari kuzatilmagan o'quvchilarning juftliklari yoki guruhlari paydo bo'lishi odatiy holdir. To'rt devordan birida mustaqil ishlaydigan talabalar muhokama qilish, fikr-mulohaza yuritish va norasmiy va rasmiy tengdoshga o'qitishda qatnashish ehtimoli ko'proq. Butun sinf oldida savol berishga o'zini qulay his qilolmaydigan o'quvchilar, faqat bir yoki ikkita sinfdoshi quloqqa yaqin bo'lsa, savol berishga tayyor bo'lishi mumkin.[9]

Boshqa yondashuv - bu o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlari va malakalarini shakllantirish uchun ijodkorlik haqida va uchun o'rgatishdir. Ijodkorlik sizning intizomingizdan tashqarida bo'lgan alohida mavzu emas va ijodkorlikning bir yoki ikkita tarkibiy qismi bo'yicha oz miqdordagi aniq ko'rsatmalar sizning mavzuingizga ijodkorlikni kiritishning eng samarali usuli hisoblanadi. Albatta, fan yo'nalishlari o'rtasida ijodkorlikda farqlar mavjud, chunki ijodkorlik muayyan kontekstdagi muammolarni hal qilish uchun bilim va ko'nikmalarni qo'llashdir - ijodiy musiqachi bo'lish ijodiy matematik bo'lish bilan bir xil emas. Ya'ni, cholg'u asbobini mashq qilishning uch yoki to'rt xil usuliga ochiq bo'lish talabani matematik muammoni hal qilishning uch yoki to'rtta usulini topishga undashi mumkin.[9]

Ijodiy jarayonni qo'llab-quvvatlash: muammolarni hal qilish Odamlarga eng ko'p tanish bo'lgan ijodkorlik elementi - bu muammoni hal qilish deb ham ataladigan ijodiy jarayon. Bu talabalarni savol berishdan g'oyalarni yaratishgacha g'oyalarni tanlash va taklif qilingan echimlar taqdimotiga olib boradi. G'oyalarni shakllantirish usullaridan biri o'quvchilarning ma'lum bir muammo haqida bilgan hamma narsani yozib olishlari va keyin sabablar bog'liqligini ko'rsatadigan havolalarni izlashni boshlashlaridir. Bu bir qator ochiq savollar bilan boshlanishi mumkin. Bu talabalar kimyoviy yoki biologik hodisalarning sabablarini ko'rib chiqadigan fan kabi fanlarda juda foydali usul.

Guruhning umumiy bilimlarini o'rganish talabalarning shaxsiy tushunchalarini ko'rsatishdan ko'ra to'liqroq tasvirga olib kelishi mumkin. Misol uchun, turli mamlakatlardagi shahar dizaynini o'rganayotgan 8-sinf geografiya sinfidan ular muhokama qilinayotgan mamlakatlardan birida bo'lgan-bo'lmaganligi so'ralgan. Turli mamlakatlardagi shaharlarga tashrif buyurgan talabalar tomonidan berilgan tushunchalar aholining haddan tashqari ko'pligi va chiqindilarni yo'q qilish kabi shahar muhitining ba'zi muammolarini hal qilishda guruhni yanada ijodiy g'oyalarga olib keldi. Yana bir ijodiy yondashuv - bu g'oyalarni yaratishda ularni yozib olish uchun bir qator usullardan foydalanish - post-it yozuvlari va qassob qog'ozi ba'zi hollarda foydali bo'lishi mumkin, boshqalarida esa raqamli vositalar.[9]

XULOSA

O'quvchilarning kompetentligi komponentlarining ahamiyatlari va foydalari quyidagicha:

Kashfiyot va rivojlanish: Kompetentlik komponentlari, o'quvchilarning yangi bilimlar, texnologiyalar, ijtimoiy qarashlar va shaxsiy rivojlanish uchun ilg'or tayyorgarliklarini rivojlantiradi.

Yaxshi tayyorgarlik: O'quvchilarning kompetentligi, ularni hayotda muvaffaqiyatli bo'lish, ixtisoslashtirilgan sohalarida ishlash va o'zlarini yaxshi o'rganish uchun tayyorgar qiladi.

Samara sifati: Kompetentlik, o'quvchilarga muammolarni hal qilish, yangi yechimlar qidirish va tahlil qilishga yordam beradi. Bu, ularni engil vaqtningda samarali natijalarni olishga erishadi.

Jamiyatga foyda: O'quvchilar kompetentligi orqali jamiyatga foyda olishadi, ular ijtimoiy sohada faol ishtirok etish, muammolarni yechish va jamoa bilan birgalikda yaratuvchi yondashuvlarda ishtirok etishadi.

Moliyaviy ravishda bilim olish: Iqtisodiy bilimlar va moliyaviy qarashlar haqida bilimni oshirish, o'quvchilarga moliyaviy qarorlarini chuqurlashtirish va shaxsiy moliyaviy huquqlarini boshqarish uchun zarur bo'lgan bilimlarni ta'minlaydi.

Islomiy ma'naviyat va qadriyatlar: Kompetentlik tizimi, o'quvchilarga islomiy ma'naviyatga ega bo'lish va hayotlarini qadriyatlar asosida tashkil etish uchun zamin yaratadi.

O'quv tajribasi: O'quvchilar kompetentlik orqali tajribalarini oshirishadi, ularni yangi ko'nikmalar bilan tanishtiradi va ularning o'zlarini jahon bilan solishtirishga yordam beradi.

Shular orqali, o'quvchilarning kompetentligi komponentlari, ularni engil, samarali va jamiyatga foydali bireyga aylantirish uchun muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Якубова Х С., Мухамедова Х Б. Трудовое воспитание, как социальное явление в педагогике // Высшее и среднее профессиональное образование России в начале 21-го века: состояние, проблемы, перспективы развития. - 2018.

2. Umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyalari (I qism). O'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent 2015 y. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti.

3. Мухамедова Х. Б. Формирование навыков по конструированию чертежей швейных изделий у

учеников на уроках технологии // Проблемы современной науки и образования - 2021- № 3 (160)

4. Мухамедова Х Б., Юлдашева Н. Ю. Инновационный подход к эффективной организации внеклассной деятельности учащихся общеобразовательной школы // Вестник науки и образования. - 2020. - №. 5-1 (83).

5. Costa, A. L., & Kallick, B. (2009). Habits of mind across the curriculum: Practical and creative strategies for teachers. Alexandria, VA: ASCD

6. Cropley, D. H., & Patson, T. (2019). Supporting creative teaching and learning in the classroom: Myths, models, and measures. In C. Mullen (Ed.), Creativity under duress in education? Resistive theories, practices, and actions (pp. 267-288). London, UK: Springer.

7. Fischer, C., Malycha, C. P., & Schafmann, E. (2019). The influence of intrinsic motivation and synergistic extrinsic motivators on creativity and innovation (<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2019.00137/full>) *Frontiers in Psychology*, 10, 137.

8. Kaufman, J. C., & Beghetto, R. A. (2009). Beyond big and little: The four C model of creativity (<https://www.researchgate.net/publication/228345133>

_Beyond_Big_and_Little_The_Four_C_Model_of_Creativity). *Review of General Psychology*, 13(1), 1-1

9. Creativity at secondary school - THE EDUCATION HUB

<https://theeducationhub.org.nz/creativity-at-secondary-school/>

10. 11. Muslimov N.A. «Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi». Toshkent 2013 yil.

12. Tubb, A. L., Cropley, D. H., Marrone, R. L., Patston, T., & Kaufman, J. C. (2020). The development of mathematical creativity across high school: Increasing, decreasing, or both? *Thinking Skills and Creativity*, 35.